

Filmai ir vaizdo įrašai kaip religinės praktikos šaltinis: neošamanizmo atvejis*

EGLĖ ALEKNAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Santrauka. Straipsnyje siekiama nustatyti, ar ir kaip neošamanizme įvairaus pobūdžio filmai ir vaizdo įrašai naudojami kaip religinės praktikos šaltiniai. Empirinio tyrimo duomenys leidžia teigti, kad šiuolaikiniai įvairioms neošamanizmo grupėms atstovaujantys neošamanai žiūri, rekomenduoja žiūrėti kitiems ir patys kuria įvairaus pobūdžio filmus ir vaizdo įrašus apie šamanizmą, jį puoselėjantys žmonės ir praktikas. Kai kuriais atvejais vaizdo įrašai naudojami kaip alternatyva rašytiniams šaltiniams. Šių vaizdo šaltinių ignoravimas ir knyginių šaltinių akcentavimas neošamanizmo tyrimuose liudija ne apie neošamanų naudojamus šaltinius, o veikiau apie jų tyrėjų nuostatas.

Empirinis tyrimas atskleidė, kad neošamanų žiūrimi filmai ir vaizdo įrašai yra įvairūs: meniniai filmai, populiarioji dokumentika ir mėgėjiški vaizdo įrašai. Juose atspindėtos daugelio regionų šamaniškos tradicijos, pateikiamos visuotinės daugiakultūrės istorijos interpretacijos, pristatomos įvairios religinės tradicijos ir kitos aktualios temos. Neošamanų žiūrimi ir kuriami filmai bei vaizdo įrašai atskleidžia daug šių religinių ideologijų ir praktikų aspektų: neošamanai domisi iki šiol gyvuojančiomis šamaniškomis kultūromis, siveikauja su jomis, mano galį jas pažinti geriausiai, bet drauge dažnai siekia ne išorinės imitacijos ir šamanizmą atpažįsta savos Vakarų kultūros apraiškose.

Raktažodžiai: religinės praktikos, neošamanizmas, medijos, vizualinė antropologija.

Keywords: religious practices, neoshamanism, media, visual anthropology.

Įvadas

Dėstydamas patarimus, kaip atlikti šamanišką seansą, neošamanas Philas Hine rašo, kad siūlomą elgseną pastebėjęs „filmuose apie gentines apeigas, kuriose ritualui vadovaujantys šamanai kartais būna gana atleidūs atlikėjų užgaidoms, o kai kada griežtai valdo situaciją“ (Hine 1986, 28). Šioje citatoje tiesiogiai nurodomas vienas iš praktiką grindžiančių šaltinių – filmai. Konstruodamos savo mokymus ir praktikas, religinės bendruomenės neišvengiamai remiasi vie- nokiais ar kitokiais autoritetais ir šaltiniais.

* Straipsnis parengtas vykdant projektą „Religinės įvairovės pažinimas Lietuvoje: alternatyvaus religingumo formos“, finansuojamą Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. MIP 097/2013).

Kalbant apie neošamanizmo¹ šaltinius, pirmiausia dera pastebėti, kad tai šiuolaikiniame pasaulyje veikiantis judėjimas, kuriam prieinamos ir šiuolaikinės technologijos bei medijos. XX a. šalia klestinčios knygų industrijos atsirado ir vis didesnę įtaką įgijo kitos medijos: kinas, televizija, internetas. „Neošamanai“ neabejotinai buvo veikiami populiariosios kultūros filmų ir televizijos laidų ir savo reikmėms – informacijai ieškoti ir skleisti, ryšiams užmegzti ir palaikyti – pasitelkė XX a. pabaigoje vis plačiau naudojamą internetą (pvz., Lintrop 2009). Antra, šamanai ir šamanizmas matomi ir akademinės bendruomenės etnografiniuose filmuose, ir populiariosios kultūros filmuose. Trečia, nepaisant pirmų dviejų pastebėjimų, iki šiol parašytose neošamaniškų grupių etnografijose ir sisteminėse judėjimo studijose aptariant praktiškų šaltinius įvairūs filmai ir vaizdo įrašai ignoruoti. Ketvirta, būtina pasakyti, kad filmus ir kitas šiuolaikines medijas kaip populiariosios kultūros dalį religijos tyrėjai ilgai buvo linkę ignoruoti (Hoover, 2008). Apibendrinant šiuos teiginius, galima kelti klausimą, kodėl neošamanizmą tyrę mokslininkai nemini šių vaizdo įrašų ir filmų – ar dėl to, kad jie nesvarbūs neošamanams kaip šaltiniai, ar todėl, kad dėl kokių nors priežasčių tyrėjai juos tiesiog ignoruoja? Todėl straipsnio tikslas – nustatyti, ar neošamanizme įvairaus pobūdžio filmai ir vaizdo įrašai yra naudojami kaip šaltiniai. Šiam tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: 1) nustatyti, ar neošamanai žiūri filmus ir vaizdo įrašus, kaip nors susijusius su šamanizmu; 2) jei žiūri – kokio pobūdžio filmus ir vaizdo įrašus bei 3) kokie vaizdiniai išryškėja šiuose filmuose ir vaizdo įrašuose.

Nagrinėjamos temos kontekste svarbūs kelių sričių tyrimai: pirmiausia šamaniškų vaizdinių įvairiuose filmuose ir vaizdo įrašuose (meniniuose, etnografiniuose, dokumentiniuose filmuose ir pan.) bei neošamaniškų praktiškų šaltinių tyrimai. Tyrimų, skirtų konkrečiai šamanų ir šamanizmo vaizdiniams meniniuose filmuose, nėra. Neišvengiamai, bet labai fragmentiškai apie juos užsiminta gana gausiose kine ir populiariojoje kultūroje reprezentuotų „vietinių kultūrų“ vaizdinių studijose (pvz., indėnų vaizdinių – Jenkins 2004, Green 1988 ir kt.; Sibiro tautų – Melnikova 2013 ir kt.). Vakariečių žavėjimąsi indėnais puoselėję indėniškos tematikos filmai šalia kelių kitų stereotipų iki XX a. vidurio įtvirtino indėno-žiniūnų vaizdinį. Vis dėlto gilinimasis į indėnų religiją ir jos vaizdavimas filmuose suklestėjo tikrai XX a. aštuntuoju–devintuoju

¹ Šiame straipsnyje šamanizmas apibrėžiamas kaip religinių tikėjimų ir praktiškų sistema, kurios svarbiausias veikėjas – šamanas – pasižymi ypatingu dvasinio pasaulio išmanymu ir trano ar apsidėmo būdais geba į jį keliauti ir su juo bendrauti, siekdamas patenkinti bendruomenės poreikius (plg. Walter, Neuman Fridman 2004, XI). Mokslininkai iki šiol nesutaria dėl šio reiškinio apibrėžimo, o patį terminą stipriai veikė kultūrinės jo vartotojų mados. Panašiai turint omenyje, kad neošamaniškos praktikos yra labai skirtingos, o šamanizmo ir neošamanizmo perskyra taip pat be galo paini ir neaiški, šiame straipsnyje neošamanizmu laikomos šiuolaikinio alternatyvaus religingumo praktikos, kurių atlikėjai pretenduoja tęsti ir gaivinti įvairias šamanizmo tradicijas. Pripažįstant, kad daugelis šamanizmo gaivintojų neošamanizmo terminui nepritarė (linktų pritari nebent taikomam jiems nepriimtinioms gaivintojų grupėms; nors esama ir jam pritarančių bei jį vartojančių), šiame straipsnyje aiškumo dėlei ir remiantis jau susiklosčiusia termino vartojimo tradicija pastarosios praktikos ir jų atlikėjai vadinami neošamanizmu ir neošamanais.

dešimtmečiais. Ypač daug indėnų-religinių specialistų vaizdinių sukūrta XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje (Jenkins 2004, 133). Remiantis šiais tyrimais galima teigti, kad šamanai kaip Amerikos indėnų, Sibiro ir kitų tautų kultūrų maginiai-religiniai specialistai pasirodė daugelyje meninių filmų, nors ir ne visuomet kaip teigiami ir patrauklūs veikėjai.

Nuodugniausią mokslinių etnografinių filmų apie Azijos šamaniškas kultūras apžvalgą pateikė Mihaly Hoppálas, aptaręs Sovietų Sąjungoje ir Kinijoje sukurtus šamanizmui skirtus etnografinius filmus (Hoppál 2003). Šiek tiek dėmesio šamanų vaizdiniais mokslininkų kurtuose etnografiniuose filmuose ir kitoje vaizdinėje medžiagoje skyrė ir pati filmus kurianti Anya Bernstein. Anot jos, „egzotiškų“ kultūrų praktikas, kurios bent kartais vadinamos šamaniškomis², etnografai ir antropologai ėmė filmuoti vos tik jiems tapo prieinama filmavimo įranga. Filmai kaip išbaigti iš filmuotos medžiagos sumontuoti kūriniai pasirodė jau XX a. pradžioje – netrukus po to, kai XIX a. pabaigoje paskelbtos pirmosios šamanų nuotraukos (Bernstein 2005, 2). Vertingi ir pastebėjimai, kad ankstyvieji etnografiniai filmai buvo prieinami nedidelei mokslininkų ir intelektualinio elito grupei, kaip ir vėliau tobulėjęs ir klestėjęs etnografinio filmo žanras telkėsi ir apsiribojo specialistų festivaliais ir universitetų auditorijomis (Garlinski 2003; Bernstein 2005, 9; Caplan 2005, 3) – tai leidžia manyti, kad šie filmai neošamanams galėjo daryti gan menką poveikį.

Populiarūs dokumentiniai filmai ir televizijos serialai, kuriuose vienaip ar kitaip fiksuoti šamanai ir šamaniškos praktikos, daugiausia mokslininkų dėmesio sulaukė šiems analizuojant, kaip keitėsi veikėjai, visuomenei pristaantys kitas kultūras (plg. Eindhoven 2007, Kaplan 2005). Šie tyrimai įsiterpia į tyrimų lauką, kuriame nagrinėjama religines praktikas tiriančių mokslininkų ir įvairių visuomenės interesų grupių sąveika, pastebėta ir neošamanizmo kontekste (plg. Wallis 2003, Znamenski 2007). Nors mokslininkai ir piktinosi, šie dokumentiniai filmai plačiojoje visuomenėje yra suvokiami kaip „populiarioji antropologija“ ar „antropologija masėms“. Taip iš esmės pasikeitė kanalas, kuriuo perduodama etnografinė medžiaga: „visažinį antropologą, kuris nebent retkarčiais pasirodydavo filme (išskyrus nesuprantamus reiškinius aiškinantį balsą už kadro), pakeitė atradimų kelionėje nuotykių ieškantis veikėjas“, siekiantis kultūrinių patirčių (Eindhoven et al. 2007, 8–12). Populiarių dokumentinių filmų apie šamanizmą kontekste paminėtinas ir Majanas Garlinski, konstatavęs, kad dažniausiai juose etnografinės detales užgožia romantinė interpretacija ir jos raiška (Garlinski 2003).

Sisteminėse neošamanizmo judėjimo istorijose ir konkrečių bendruomenių etnografijose nemažas dėmesys skirtas ir šaltiniams, kuriais rėmėsi ir remiasi neošamanai, puoselėdami savo idėjas ir praktikas. Bene nuodugniausiai analizuoti įtakingi rašytiniai tekstai, išskiriant mokslinius etnografinius aprašymus bei tyrimus, naujojo dvasingumo praktikų tekstus ir telkiantis į klasikų Mircea Eliadė's

² Šiame straipsnyje neketinama veltis į ginčus apie šamanizmo geografinį paplitimą ir vadovaujamasi dėl įvairiausių priešasčių filmo kūrėjų vartojamais šamanizmo ir šamano terminais.

ir Carloso Castanedos poveikį (pvz., Znamenski 2007, Wallis 2003 ir kt.). Itin sureikšmindami neošamanų skaitymo praktiką, kai kurie autoriai net praminė juos „foteliniais“ ar „knyginiais šamanais“ (Clifton 1989, 43–49). Kiek mažiau kalbėta apie kitus šaltinius. Tiesioginius neošamanų kontaktus su „tradiciniais“ šamanais, piligrimines keliones po „tikro šamanizmo“ vietas – Vakarų civilizacijos santykinai mažai paliestas vietoves, kuriose nuo seno praktikuojamos vietos šamanizmo tradicijos – ir jų daromai įtakai aptarti nemažai dėmesio skyrė Andrejus Znamenski (Wallis 2003, Bernstein 2005, Znamenski 2007). Jenny Blain kaip savitą šaltinį tyrė šamaniškas keliones-vizijas (Blain 2002).

Filmai ir vaizdo įrašai kaip šaltiniai dėmesio beveik nesulaukė ir minėti tik prabėgomis. Anya Bernstein bendrai konstatavo, kad vienas svarbiausių veiksnių, nulėmusių XX a. viduryje sustiprėjusį populiarųjį susidomėjimą šamanizmu, buvo auganti masinės žiniasklaidos galia. Įvairiose žiniasklaidos priemonėse pasipylė žinutės, vienaip ar kitaip informuojančios apie šamanizmą, televizijos ėmė kurti ir rodyti aplinkosauginių, vietos kultūrų puoselėjimu užsiimančių visuomeninių organizacijų sukurtus dokumentinius filmus, kurie tapo pagrindiniu viešosios informacijos apie šamanus šaltiniu ir mitų kūrimo priemonėmis, konstruojančiomis šamano vaizdinį masinei auditorijai (Bernstein 2005, 9–12). Iš A. Znamenski pastebėjimų galima spręsti apie indėniškos tematikos filmų svarbą: didelė dalis JAV ir Europos neošamanų pripažįsta, kad šamanizmą atrado tada, kai susižavėjo ir susidomėjo Amerikos indėnais. Vėliau šis susidomėjimas kinta, pereinant ir susitelkiant į kitas tradicijas, pvz., senąją skandinavų religiją ir šamanizmo apraiškų ieškoma joje, nors tam tikri ryšiai su Amerikos šamanizmu dažnai išsaugomi (tarkime, toliau naudojami indėniškos atributikos ritualiniai objektai) (Znamenski 2007, 275–287).

Šiuolaikinės religinės praktikos ir medijos

Religijai medijos (suprantamos kaip terpė technologine prasme, kaip kanalas idėjoms, mokymui, žinioms skleisti, kaip struktūrinis socialinių santykių kompleksas, plg. Fox 2009) visada buvo svarbios; pačią religiją taip pat galima laikyti medija, tarpininkaujancia tarp antgamtės ir žmogaus (Soukup 2002; Stolow 2005 ir kt.). Technologinė pažanga lėmė naujų medijų atsiradimą. Religijos prie jų prisitaiko ir dažnai ima jomis naudotis, nors jų santykiai gali būti priešiški. XX a. paplito radijas, kinas, televizija ir pan., XX a. pabaigoje – internetas, taip pat paveikė religines praktikas.

Keičiasi ne tik medijos kaip terpės, bet ir jų institucinis pobūdis – ši kaita darė įtaką ir anksčiau, o dabartinio religingumo kontekste labai svarbus yra, pvz., pliuralizmo, autonomiškumo, prieinamumo didėjimas, visuotinai pripažintų (religinių) autoritetų kontrolės mažėjimas. Stewarto M. Hooverio teigimu, naujųjų medijų „buvimą ir gyvybingumą pastaraisiais metais lydėjo svarbūs daugelio religijų pokyčiai. Vienas svarbiausių buvo religinių lyderių, institucijų

ir doktrinų *autoriteto* sumažėjimas. <...> Ši autoritetą atmetantys dvasingumo ieškotojai simbolių ir kitų išteklių ieško už konkrečių religinių tradicijų ribų, bandydami sukurti naują, sintetinį, prasmingą ir veiksmingą darinį. Kai kurie iš šių šaltinių tikrai yra kilę iš istorinių religijų, bet autonomiškam ir individualiam „Aš“ svarbus kaip tik jų pasiėmimas ir derinimas. Nemažiau reikšminga, kad šių šaltinių prieinamumą užtikrina medijos. Ieškodami prasmingo dvasingumo žmonės atsigręžia į besiplečiančią religinių simbolių rinką, atsiradusią vietos ir globaliose medijose“ (Hoover 2008; plg. Possamai 2005).

Įvairiausių autorių sukurtuose ir skirtingais kanalais skelbiamuose vaizdo įrašuose (įvairių žanrų filmuose kaip išbaigtuose kūrinuose ir kitokiuose skirtingo pobūdžio ir trukmės vaizdo įrašuose) beveik nuo pat vaizdo įrašymo galimybių atsiradimo taip pat perteikiamos religinės idėjos ir vaizdiniai. Daugybė meninių filmų sukurta sąmoningai puoselėjant didžiųjų religinių vaizdinių (Duncan 2006); kituose įvairiausi religiniai vaizdiniai ir idėjos sąmoningai ar nesąmoningai pintos siekiant pramoginio poveikio, bet pastarasis neužkerta kelio religinėms interpretacijoms (Cowan 2012a, Cowan 2012b, Clark 2012, McDowell 2012 ir kt.). Etnografiniuose ir populiariuose dokumentiniuose filmuose taip pat gausu religinės tematikos. Visi šie filmai, rodyti gan uždaroje intelektualų ir akademikų bendruomenėje, atviresnėje kino salėje ir dar daugiau žiūrovų pasiekiančiais televizijos kanalais, buvo ir yra gan griežtai kontroliuojami, ypač lyginant su per visą XX a. vis priekamesniais tapusiais, XX a. pabaigoje nemažos Vakarų visuomenės dalies kurtais ir XXI a. pradžioje (ypač 2005 m. atsiradus www.youtube.com svetainei) internetu visuotinai skleidžiamais mėgėjiškais vaizdo įrašais (Willet 2009), kurių daugumoje sąmoningai ar nesąmoningai taip pat reiškiamos religinės idėjos ar vaizdiniai.

Religinės praktikos konstruojamos ar grindžiamos remiantis įvairiais šaltiniais (autoritetingais tektais, anot Marcuso A. Davidseno 2013), kuriuose pristatomos svarbiausios idėjos, vaizdiniai ir naratyvai. Norint suprasti šiuos šaltinius, o drauge ir jais grindžiamas praktikas, galima gilintis į įvairius šaltinių aspektus: pvz., perteikiamą turinį, jo santykį su „tikrove“, raidą, autorystę ir t. t. Vienas iš labai svarbių aspektų siejasi kaip tik su medijomis: mokymas gali būti perteikiamas rašytiniu tekstu, paveikslais, filmais ir pan., šių konkrečių pavidalų judėjimas gali būti laisvas ar griežtai kontroliuojamas ir t. t.

Vis dėlto remiamasi ne bet kokiais šaltiniais: vertinamas jų tinkamumas. Skiriasi pačios medijos (terpės prasme) vertinimas: tarkime, bėgant laikui įvairiose kultūrose skirtingai vertintas sakytinis perteikimas, rašytinis tekstas, paveikslai ir t. t. (Stolow 2005 ir kt.). Šis vertinimas gali būti grindžiamas terpės tradiciškumu / naujumu, kultūriškai nulemtu siejimu su religine ar profaniška sferomis. Pavyzdžiui, filmų ir vaizdo įrašų siejimas su šiuolaikinėmis medijomis (savo ruožtu sietomis su šiuolaikiškumu, paviršutiniškumu ir neautentiškumu) leido juos nuvertinti kaip galimus senoviška, laiko išaukštinta ir neabejotinai „autentiška“ laikomos religijos šaltinius (Hoover 2008). Be to, gali būti daugybė su institucine šaltinio priklausomybe, turiniu ir jo santykiu su „tikrove“ susijusių vertinimo kriterijų.

Mokslininkai, pasirinkdami šaltinius tyrimui, taip pat juos vertina ir šis vertinimas gali būti subjektyvus dėl mokslininko priklausymo savo meto visuomenei ar net akademinėi mokyklai ir nereflektuoto jos požiūrio taikymo tyrimuose. Pavyzdžiui, pastaruoju metu religingumo tyrimuose itin pabrėžiama medijų reikšmė („Šiandien svarbūs pagrindiniai religiniai klausimai ir tendencijos negali būti suprantami ignoruojant medijas“, tvirtina S. M. Hooveris 2008), nors jos buvo svarbios visuomet („iš tiesų gana sudėtinga kalbėti apie religiją apskritai – bet koku istoriniu laikotarpiu – *neužsimenant* apie mediją“, pirmąjį požiūrį kritikuoja Richardas Foxas 2009). Net ir moksliniuose tyrimuose rašytinis tekstas dažnai vertintas rimčiau už vaizdo įrašus ir kitas terpes (Jozajtis 2001, 15; Newell 2011). Filmai ir vaizdo įrašai dažnai siejami su populiariąja kultūra, kuri sieta su profaniška sfera ir priešinta sakralinei sričiai – todėl jie iš principo galėjo būti ignoruojami kaip religiniai šaltiniai.

Apibendrinant šiuos teiginius galima sakyti, kad įvairūs filmai ir vaizdo įrašai neošamanams, gyvenantiems ir praktikuojantiems šiuolaikinių medijų apsuptyje, tikrai gali būti svarbūs religiniai šaltiniai, nors nebūtinai tokie yra; gali skirtis įvairių vaizdo įrašų rūšių vertinimas; mokslininkai tokio pobūdžio šaltinius savo tyrimuose tikrai galėjo ignoruoti.

Tyrimo šaltiniai ir metodologija

Tyrimas atliktas analizuojant literatūrą apie neošamanizmą, vizualinę antropologiją ir įvairius filmus, svetainių turinį, filmų ir vaizdo įrašus.

Daugybėje įvairiais kanalais skelbiamų meninių, populiariosios dokumentikos filmų ir vaizdo įrašų galima pastebėti šamaniškų vaizdinių. Visų šių filmų ir įrašų aprėpti iš esmės neįmanoma. Be to, dažnai visiškai neaišku, kas yra jų žiūrovai. Apklausti gana daug didelę neošamanizmo grupių įvairovę atspindinčių neošamanų taip pat sudėtinga. Todėl užuot atlikus apklausas, analizavus visais kanalais rodomus ar interneto talpyklose (youtube.com, vimeo.com ir kt.) esančius ir pagal kokius nors kriterijus (pvz., paieškos raktažodžius) atrinktus vaizdo įrašus, buvo nuspręsta analizuoti tuos, kurių nuorodos pateiktos neošamanų bendruomenės vienijančiose interneto svetainėse. Į šias svetaines nuorodas ir kitokią medžiagą, tikėtina, kelia patys neošamaniškų bendruomenių nariai, todėl jų turinys turėtų atspindėti daugeliui jos narių svarbius ar bent žiūrimus filmus ir vaizdo įrašus.

Internetu galima rasti daugybę įvairių bendruomenės vienijančių ar asmeninių svetainių. Straipsnyje neketinta šių filmų ir įrašų nuorodų skelbimo įvertinti kiekybiškai, veikia siekta atkreipti dėmesį į patį šių vizualinių šaltinių naudojimo faktą. Todėl analizei parinktos 25 neošamanų bendruomenių svetainės, atrinktos į www.google.com paieškos sistemą įrašius raktažodžius „shamanism“ ir „community“ ir pasirinkus 25, esančias sąrašo viršuje (tikėtina, reikšmingiausias, lankomiausias ir rekomenduojamas kitose svetainėse).

Akivaizdu, kad į šią imtį daugiausia pateko tarptautinės ir anglosaksiškų kraštų administratorių svetainės. Siekiant bent šiek tiek atspindėti ir Lietuvos situaciją, ieškota lietuvių neošamanų svetainių. Deja, tokių nerasta. Vis dėlto panašią informacijos sklaidos funkciją atlieka „Facebook“ tinkle veikianti grupė „Šamanizmas“ – jos narių pasisakymai ir nuorodos buvo panaudotos iliustruojant vizualinės medžiagos naudojimą Lietuvos neošamanizmo kontekste.

Vėliau iš 25 svetainių atrinktos tos, kuriose vienaip ar kitaip pristatomi vaizdo įrašai, ir atlikta jų turinio analizė (plg. Gulanowski 2011). Įvertinus, kokioms neošamanizmo grupėms jos skirtos, apžvelgtas visos jose skelbiamos informacijos ir šaltinių pobūdis; toliau nuodugniau analizuoti patys pristatomi filmai ir vaizdo įrašai.

Neošamanų interneto svetainės ir vaizdo įrašai jose

Iš 25 analizuotų svetainių 8 pristato filmus ir vaizdo įrašus, viena tai planuoja. Visas šias svetaines santykinai galima suskirstyti į tris grupes: nedidelių neošamaniškų organizacijų (centrų), sukurtų ar besiburiančių aplink vieną vadovaujantį neošamaną, svetainės; vienos neošamanizmo pakraipos puoselėtojus vienijančios svetainės; tarptautinės, visiems šamanizmu besidomintiems žmonems skirtos svetainės.

Pirmosios grupės svetainėse dažniausiai daug vietos skiriama organizacijos, jos įkūrėjo / vadovo, siūlomų kursų, mokymo programų, paslaugų pristatymui. Paprastai jose galima rasti ir informacijos išteklių skyrelį, kuriame pateikiami rinktiniai tekstiniai, vaizdo įrašų šaltiniai ir nuorodos į juos bei kitas svetaines, daugiausia dėmesio skiriant organizacijos įkūrėjo / vadovo mokymui pristatyti. Šiai grupei priskirtinos JAV „Paskutinės kaukės šamaniško gydymo centro“ svetainė lastmaskcenter.org (pristatomi 6 vaizdo įrašai), JAV „Šamaniško gydymo centro“ svetainė www.centerforshamanichealing.com (duodama 10 vaizdo įrašų), JAV šamanizmo studijų ir energetinės medicinos centro „LightSong“ svetainė www.lightsong.net (pristatomi 4 vaizdo įrašai), JAV šamanizmo studijų centro „Elnio šokio fondas“ svetainė www.shamanism.com (planuoja skelbti vaizdo įrašus), C. Michaelio Smitho vadovaujamos, JAV įsikūrusios bendruomenės „Varno lizdas“ svetainė crownsnestshamanism.com (skelbiami 4 vaizdo įrašai). Šios grupės svetainėse duodama daugiausia neošamaniško mokymo vaizdo įrašų. Pavyzdžiui, „Varno lizdas“ bendruomenės svetainėje pristatomi tik tokio pobūdžio įrašai.

Antrajai grupei atstovauja vienos įtakingiausių neošamaniškų organizacijų, skleidžiančių visame pasaulyje sekėjų turintį „esminį šamanizmą“ (angl. *core shamanism*) – Michaelio Harnerio įkurto Šamanizmo studijų fondo – svetainė (www.shamanism.org). Joje skelbiama daugybė informacijos apie patį fondą: rengiamus seminarus ir mokymo kursus, teikiamą pagalbą vietos

šamanizmo tradicijoms, vykdomus tyrimų projektus, teikiamas šamaniškas paslaugas, siūloma paskaityti daugiausia šiai neošamanizmo kryptiai skirtų straipsnių ir interviu su M. Harneriu, pažiūrėti fondo sukurtų / finansuotų filmų ir pokalbių ištraukų, veikia internetinė knygu, garso ir vaizdo įrašų bei šamaniškų reikmenų parduotuvė. Iš viso siūloma pirkti 11 filmų / vaizdo įrašų ir nemokamai pateikiama 10 ištraukų iš jų. Šiai grupei priskirtina ir *ayahuascos* vartojimo vienijamų neošamanų „Tradicinės augalų medicinos diskusijų forumas“ svetainė www.ayahuscacomunity.com, kurioje šalia vizijų meno pavyzdžių ir straipsnių skelbiamas vienas vaizdo įrašas.

Daugiausia vaizdo įrašų pristatoma trečiosios grupės svetainėse. Joms priskirtinos svetainės www.shamanportal.org (pristatoma 17 filmų ir 106 vaizdo įrašai) ir www.shamanswell.org (pristatomi 77 vaizdo įrašai). Pirmojoje svetainėje pateikiama informacija apie visame pasaulyje vykstančius renginius (konferencijas, susibūrimus, keliones), siūlomus seminarus, kursus ir mokymo programas, bendruomenes; anotacijos ir straipsniai apie įvairiausių neošamanams aktualius dalykus. Šioje svetainėje aiškiausiai nusakytas mechanizmas, kaip filmai ir vaizdo įrašai patenka į rekomenduojamųjų sąrašą. Svetainės lankytojai siūnčia pasiūlymus, o administratoriai juos įvertina ir paskelbia, jei šie atitinka užsibrėžtus kriterijus: skelbti „tik tokius vaizdo įrašus, kuriuose pristatomi autentiški šamaniški ritualai, gydymas, papročiai ar visuomenės“. Svetainėje www.shamanswell.org – „Šamano šaltinis“ – siekiama pateikti gausią medžiagą, skirtą „žengiantiems šamanišku keliu“. Šalia akivaizdžiai „šamaniško“ turinio publikuojami ir įvairūs straipsniai apie jogą, sveikatą, budizmą ir kt., manant, kad jie taip pat padės tobulėti „šamanišku keliu žengiantiems“ skaitytojams.

Lietuviškoje šamanizmu besidominčius ir įvairias neošamanizmo formas praktikuojančius žmones vienijančioje „Facebook“ grupėje taip pat dalijamasi įvairiais youtube.com ir kitose svetainėse įdėtais vaizdo įrašais. Tarp jų rasime lietuvių etnokultūrininkų paskaitų įrašų, dokumentinių filmų apie *ayahuascos* šamanizmą ir kitus su juo siejamus psichodelinius narkotikus, rusų ir Vakarų mokslininkų paskaitų apie šamanizmą, rusų neošamanų praktinių paskaitų įrašų, etnografinį A. Berstein filmą „In Pursuit of the Siberian Shaman“ (2006), rusų dokumentinių filmų kanalo RTD filmą „Shamans of Siberia“ (2011). Atrodo, kad vaizdo įrašų bendrinimas – viena matomiausių grupės veiklų; tiesa, bendrinami filmai komentuojami negausiai (dažniau pažymima, kad įrašas patinka).

Dažniausiai svetainėse pateikiamos nuorodos į vaizdo įrašus, esančius www.youtube.com ar www.vimeo.com. Rečiau filmus siūloma pirkti, pateikiant nuorodą į www.amazon.com parduotuvę (pvz., centerforshamanichealing.com) ar nurodant kreiptis į filmus kūrusią organizaciją (pvz., www.shamanism.org). Parduodami vaizdo įrašai ir filmai patvirtina šio šaltinio svarbą – jis gana vertingas, kad už jį neošamanai būtų pasiryžę mokėti, ir ši pirkėjų masė pakankamai didelė, kad tokios produkcijos gamyba būtų patraukli.

Pusėje nagrinėjamų vaizdo įrašus pristatančių svetainių pateikiamos bent trumpos tekstinės šių įrašų anotacijos. Dažniausiai tai trumpas teigiamas esmės, turinio nusakymas, neretai tiesiogiai perrašytas iš filmo kūrėjų pateikto pristatymo ir vargiai leidžiantis spręsti apie išsamesnę vertinimo problematiką. Šiuo aspektu išsiskiria trečiosios grupės svetainė www.shamanswell.org, kurioje publikuojami ir keli filmų analizei skirti straipsniai.

Taigi svetainėse publikuojama daugybė rašytinių tekstų, rekomenduojamos spausdintos knygos ir taip neošamanai toliau lieka aktyviais skaitytojais. Vis dėlto dažnai skelbiami ir kito pobūdžio – nerašytinio teksto – šaltiniai: garso ir vaizdo įrašai. Tad ši apžvalga liudija, kad neošamaniškų bendruomenių nariai tikrai žiūri įvairius filmus ir vaizdo įrašus ir mano esant svarbu juos skelbti. Toliau plačiau aptariama skelbiamos vaizdo medžiagos įvairovė.

Neošamanų filmų rūšys

Pusėje nagrinėtų vaizdo įrašus pristatančių svetainių pateikiamos nuorodos į populiariąją dokumentiką; ypač daug jų nurodoma tarptautinių, įvairių pakraipų neošamanus vienijančių bendruomenių svetainėse (www.shamanportal.org ir www.shamanswell.org). Pavyzdžiui, svetainėje www.shamanswell.org siūloma pažiūrėti televizijų ir kitų žiniasklaidos priemonių reportažų apie tradicinės nanajų kultūros gaivinimą Rusijos Chabarovsko srityje ar apie meksikiečius, teikiančius pirmenybę ne vakarietiški mediciniai, o šamanų gydymui (rodomos ir paties gydymo seanso akimirkos). Svetainėje www.shamanportal.org pristatomi trys kanalo „Russia Today“ reportažai. Tiesa, nerasime žinomiausių tarptautinių dokumentikos kanalų (BBC, „National Geographic“, „Discovery“ ir pan.) sukurtų filmų, pramoginio pobūdžio programų, nutruktgalviškų nuotykių ieškotojų kuriamų laidų, „realybės šou“, kuriuose vakariečiai atsiduria ir bando išgyventi „egzotiškose“, „civilizacijos nemačiusiose“ bendruomenėse ir kuriuos mokslininkai dažniausiai kritikuoja ir mini kalbėdami apie žiniasklaidos iš akademinės bendruomenės pasisavintą autoritetą visuomenei pristatyti kitas kultūras (Eindhoven 2007, Caplan 2005, Garlinski 2003) – visoje šioje televizijų produkcijoje taip pat galima pamatyti įvairiausių šamanų. Svetainių turinys ir jose esantys komentarai neatskleidžia, kodėl nerekomenduojami šie filmai ir programos – galbūt šiandien neošamanams jie vis dėlto nėra patrauklūs, o gal tai lėmė techninės ar teisinės priežastys.

Daugelio vaizdo įrašų autorystė neskelbiama – atrodo, kad tai yra tikrai ne pats svarbiausias dalykas, leidžiantis spręsti apie įrašo vertę ir nulemiantis jo publikavimą svetainėje. Retkarčiais ji skelbiama ir akivaizdu, kad dalį populiariosios dokumentikos sukūrė neošamanai ar jiems prijaučiantys žmonės. Kai kurie filmų kūrėjai yra neošamanai, dažnai pabrėžiantys savo glaudų asmeninį santykį su fiksuojama tradicija. Pavyzdžiui, Jeffrey Wiumas, filmo „Wisdompeepers, Paqo Andino“ (2014; nurodytas svetainėje www.shamanportal.org)

režisierius, pasakoja, kad 2002 m. susižeidė ir gydydamasis susipažino su įvairiomis holistinės medicinos formomis. Po ketverių metų mokymosi jis pajuto, kad jam artimiausia yra Andų šventų kalnų tradicija, ir 2007 m. jis buvo išventintas į šios tradicijos šamanus – Andų Paqo. J. Wiumo teigimu, filmui apie istoriškai slaptą tradiciją buvo būtina patekti į šventas vietas, stebėti apeigas ir užtikrinti kosmologinį vientisumą, todėl režisierius turėjęs dirbti vienas, remdamasis savo kaip šios tradicijos tęsėjo ir režisieriaus bei operatoriaus patirtimi. Daugiausia pačių neošamanų užfiksuotų šamaniškų praktikų pateikia *core* šamanų „Šamanizmo studijų fondas“ ir svetainė www.shamanswell.org, vienijanti įvairių pakraipų neošamanus.

Neošamaniškos motyvacijos vedami kūrėjai nagrinėjamosiose svetainėse rekomenduojamuose filmuose užfiksavo įvairių vienaip ar kitaip geografiškai apibrėžiamų regionų tradicijų: daugiausia – Pietų Amerikos ir Sibiro, taip pat – kitų Azijos regionų, Šiaurės Amerikos, Afrikos, Australijos, Europos. Kiti šių kūrėjų populiariosios dokumentikos filmai aprėpia iš esmės visuotinę daugiakultūrę istoriją ir pasakodami ją atskleidžia konkrečias svarbias idėjas. Tarkime, Max Dashú filme „Woman Shaman: the Ancients“ (2013; nurodytas svetainėje www.shamanportal.org) remiantis įvairių istorinių laikotarpių pavyzdžiais iš Azerbaidžano, Indijos, Kinijos, Japonijos, Arkties, Sacharos, Zimbabvės, Meksikos, Ekvadoro, Ispanijos ir Kretos pasakojama apie žiniuones, pranašes, trano apimtas šokėjas, sapnuotojas, pavidalus keičiančias ir būgnais grojančias moteris. Šiame organizacijos „Nuslėptų istorijų archyvas“ kurtame filme siekiama atskleisti iki šiol vakariečių ignoruotą moters kaip dvasinės srities specialistės istoriją. Neošamaniškos motyvacijos kūrėjų dokumentikoje galima pamatyti ir „autentiško“ šamanizmo ritualų ištraukų, ir šamaniškų kultūrų buities akimirkų, ir įvairių religinių tradicijų kulto vietų bei archeologinių radinių, jungiamų į vientisą romantizuotą ir alternatyvą Vakarų kultūros vertybėms ir praktikioms siūlančią interpretaciją.

Daug populiariosios dokumentikos skirta psichotropiniams augalams ir grybams bei neurologiniams reiškiniams – *ayahuscos* šamanizmui aktualiai problematikai. Atrodo, kad šiuose filmuose išpūdį siekiama daryti ir etnografiniais Pietų Amerikos vaizdais, ir akademiniais komentatorių kredencialais, ir kompiuterine grafika, iliustruojančia psichotropikų sukeliamas vizijas: pvz., „Vine of the Soul: Encounters with Ayahuasca“ (2010, rež. R. Meechas), „Ayahuasca Diary“ (2009, rež. Ch. Moranas).

Viena vertus, neošamanų sukurtos dokumentikos klestėjimas rodo, kad jiems iki šiol rūpi ir dėl įvairių priežasčių atrodo vertinga fiksuoti „autentiškas“, „pirmines“ tradicijas, kurias jie teigia tęsiantys ar gaivinantys; be to, jos pasirodo kaip gana lengvai prieinamos šiuolaikiniams šamanizmu besidomintiems vakariečiams. Aptinkama ir nuostata, kad teisingai suprasti, pažinti šamanizmą ir šamanus – šiuo atveju kurti „teisingą“ dokumentiką – gali tik šiam keliui atsidadę žmonės. Kita vertus, čia taip pat išryškėja ne vieno autoriaus pastebėti

sunkumai skirti tradicinį ir netradicinį šamanizmą (ar neošamanizmą) bei jų sąveikos problematika (pvz., Wallis 2003).

Ši problematika ypač akivaizdi „esminį šamanizmą“ skleidžiančios M. Harnerio organizacijos Šamanizmo studijų fondas atveju (svetainėje www.shamanism.org pateikti rekomenduojami vaizdo įrašai). Ši organizacija išleido du dokumentinius filmus apie Sibiro šamaniškas praktikas: „Tuva: Shamans and Spirits“ (1996, rež. T. R. Andersonas) ir „Drums of the Ancestors: Manchu and Mongol Shamanism“ (1995, rež. S. Grimaldi). Be to, šioje svetainėje rasime ištraukų iš fondo filmų apie jo surengtas ar finansuotas ekspedicijas, Azijos ir Pietų Amerikos šamanizmą ir šamanišką gydymą. Filme apie Brazilijos Bonivos genties šamanizmo gaivinimą, prie kurio prisidėjo vakarietis antropologas ir fondas, pasakojama apie šį bendradarbiavimą, rodomas akimirkos iš fondo lėšomis pastatyto ritualinio namo pašventinimo ceremonijos, kurioje dalyvauja vietos bendruomenė ir prisidėję vakariečiai, vietos šamano išsakomos padėkos antropologui ir fondui. Organizacijos veikla puikiai atsiskleidžia jos surengtą ekspediciją įamžinusiam filme „Tuva: Shamans and Spirits“ (1996, rež. T. R. Andersonas). Svetainėje publikuojamoje ištraukoje matome akimirkas iš dviejų dabartinių Tuvos šamanų praktikų ir dviejų jungtinių vietos ir fondo neošamanų pasirodymų, kuriuos komentuoja M. Harneris. Anot jo, šios ekspedicijos tikslas – parodyti vietos žmonėms, kad jų tradicijos yra vertingos ir autentiškos; tą vietiniams ir patvirtina jas praktikuojantys išsilavinę vakariečiai. Kitoje rekomenduojamoje ištraukoje iš Sarah C. Siffers filmo „Fate of the Lhapa“ (2007) rašytiniu tekstu trumpai pristatoma fondo „Gyvuųjų šamanizmo lobių“ idėja, trijų Tibeto šamanų istorija, jų pasakojimai apie save, rodomi atliekami gydymo seansai. Svetainėje rasime ir nuorodą į ištrauką iš Sandro Grimaldi filmo „Drums of the Ancestors: Manchu and Mongol Shamanism“ (1995), kurioje trumpai pristatoma Manchu religinė tradicija ir komentuojant rodomas trijų mandžiūrų ir mongolų šamaniškų apeigų akimirkos. Šiame įrašė fondo įtaka pastebima mažiausiai – tik įrašo pabaigoje pažymima, kad organizacija finansavo lauko tyrimus.

Šie M. Harnerio organizacijos filmai dar galėtų būti siejami su akademinė etnografinių filmų tradicija (akivaizdūs tokie šio fondo įkūrėjo norai), o daugybę kitos neošamanų filmuotos medžiagos (taip pat priešingai nei populiarioji dokumentika) daugiau galima sieti su Vakarų visuomenės technologijos pažanga, filmavimo ir publikavimo prieinamumo išaugimu ir tiesioginės asmeninės patirties autoriteto didėjimu, paneigiant mokslinio autoriteto cenzūrą. Skelbiamoje populiariojoje dokumentikoje ir mėgėjiškuose vaizdo įrašuose galima išvysti daugybę neošamanams potencialiai naudingų dalykų: šamaniškos atributikos, drabužių, reikmenų, ritualų nuotrupų ir elgsenos jų metu pavyzdžių, dainavimo, šokio, judėjimo, grojimo būgnu ir kitokio muzikavimo pavyzdžių, mitologijos, pasaulėvaizdžio, „šamaniškos kalbos“ pavyzdžių. Daugeliui neošamaniškai motyvuotų dokumentikos kūrėjų ir žiūrovų, akivaizdu, svarbios ne tiek faktinės detalės ar vaizdo įrašo teikiamos galimybės

analizuoti šamanišką seansą (M. Hoppálas akcentuota etnografinių filmų apie šamanizmą vertybė – Hoppál 2003), o tai, kuo šie filmai kelia nepasitenkinimą mokslininkams: etnografiją užgožiantis komentatoriaus balsas, „gražūs“, „dvasingi“ vaizdai, perteikiama paprastai bendra, filmą grindžianti romantinė ideologija (Garlinski 2003). Pavyzdžiui, minėtas „Wisdomkeepers, Paqo Andino“ (rež. J. Wiumas, 2014) pristatomas kaip „įkvėpimą kelianti, emociškai artima kino patirtis, tyrinėjanti į širdį sutelktą, dangiškai valdomą Andų šventų kalnų tradiciją – vieną iš paskutinių mūsų planetoje likusių nepertraukiamų išminties linijų“ (www.shamanportal.org). Šiuo atveju mokslinis autoritetas ir akademinė bendruomenei svarbūs dalykai tiesiog ignoruojami. Iš tiesų daugumai neošamanų pirmiausia svarbus ne kokių nors duomenų ar jų interpretacijų mokslinis pagrįstumas, o tai, ar jie atitinka jų patirtį ir pasaulėžiūrą. Todėl tiek žiūrint ir interpretuojant meninius, populiariosios dokumentikos ar mokslinius etnografinius filmus, tiek atsirenkant asmenis ir reiškinius, kuriuos verta fiksuoti vaizdo įrašuose, mokslinis vertinimas turbūt niekada nebūna svarbiausias sprendimo pagrindas.

Labai populiarūs vaizdo įrašai, kuriuose užfiksuotas neošamanų autoritetų mokymas, interviu, pokalbiai, kalbos, sakomos konferencijose, televizijos laidose ar specialiai prieš kamerą. Tokie vaizdo įrašai sudaro beveik trečdalį visų nagrinėtose svetainėse skelbiamų įrašų, o kai kuriose (pvz., JAV „Paskutinės kaukės gydymo centro“, JAV šamaniškų studijų ir energetinės medicinos centro „LightSong“, JAV C. M. Smitho vadovaujamos bendruomenės ar Šamanizmo studijų fondo svetainėse) jie yra pagrindinė skelbiama vaizdinė medžiaga; jų iš viso nėra tik vienoje nagrinėtoje vaizdo įrašus skelbiančioje svetainėje. Pavyzdžiui, C. M. Smitho Šamanizmo studijų fondo „Varno lizdas“ svetainėje pateikiama beveik 40 minučių paties C. M. Smitho kalba apie dievišką moteriškumą ir vyriškumą, jo vedamo seminario ištrauka, kurioje jis kalba apie tai, kaip „galvoti širdimi“, jo mokinės Mauren Wolverton konferencijoje skaitomas pranešimas apie „darnų sielos vystymą“ švietime – pranešime pristatomos jos mokytojo mintys. Šamanizmo studijų fondo svetainėje rekomenduojamos ištraukos iš filmuotos ceremonijos, kurioje fondo vadovas M. Harneris apdovanotas kaip „integracinės medicinos pionierius“, iš pranešimo, skaityto 1998 m. pasauliniam gydymui (angl. *Global healing*) skirtoje konferencijoje Kalifornijos universitete, ir pokalbių su keliais neošamanams svarbiais autoritetais Stanislavu Grofu ir Ramu Dassu. Svetainėje www.shamanswell.org siūloma susipažinti su 2010 m. neošamanų „JK šamanizmo konferencija“ – pažiūrėti nuotraukų ir filmuotos medžiagos, konferencijos akimirklų ir dalyvių pasisakymų montažą. Pateikiamas interviu su Christa MacKinnon – psichologe, gydymui naudojančia šamaniškas praktikas. Taip pat rasime nuorodą į vaizdo įrašą, kuriame Peru šamanas Donas Americo Yabaras gamtoje, kalnų fone, vakariečiams mokiniams pasakoja apie „socialinius veidrodžius“. Ir Peru, ir JAV seminarus vedantis šamanas kalba ispaniškai, vertėjas jį verčia į anglų kalbą. Žemiau pateikiama pastaba, kur ieškoti informacijos,

norint prisijungti prie šių kelionių. Pristatoma reklaminė ištrauka iš vaizdo įrašų serijos „The Way of The Dreamer“ (2004) – interviu su Robertu Mossu apie bendravimą su mirusiais. Savas šamanizmo vizijas pristatančių profesionaliai nufilmuotų ir kartu su savo parašytais knygomis parduodamų filmų sukūrė ne vienas neošamanas, pvz., „Amazonia: Healing With Sacred Plants“ (2011, rež. A. Viloldo), „Shaman, Healer, Sage“ (2012, rež. A. Viloldo); „Listen With Your Heart: Sandra Ingerman on Shamanism, Healing & Nature“ (2008, rež. V. Demko) ir kt.

Gausiai nemokamai skelbiamos tokios pokalbių ir pasisakymų ištraukos, didesnės apimties įrašus siūloma pirkti. Tą iš dalies lemia šiuolaikinėmis sąlygomis prieinamas patogumas – juk šiandien televizijos laidos įrašą ar kitomis aplinkybėmis užfiksuotą kalbą paskelbti internete (o ne, tarkime, vargintis ją paversti rašytiniu tekstu) yra visai paprasta. Vis dėlto svarbus turbūt ne tik šis paprastumas. Daugelį šių vaizdo įrašų pirmiausia galima vertinti kaip neošamanų autorių knygų alternatyvą: ir knygose, ir vaizdo įrašuose pristatomas mokymas, tik pirmu atveju jis perteikiamas rašytiniu tekstu, antru – užfiksuota sakytine kalba.

Vis dėlto lyginant su rašytiniu tekstu net ir paprasčiausias kalbas fiksuojantis vaizdo įrašai yra gerokai informatyvesni, prisotinti daugiau nesąmoningai ar sąmoningai norimos perteikti informacijos. Vis labiau rašytinį tekstą Vakarų visuomenėje nurungiančios kitos informacijos perteikimo terpės, vaizdo įrašė girdimą verbalinį tekstą papildanti informacija (pvz., kalbėtojo įvaizdis, rašytiniam tekstui nebūdinga kalba, intonacijos, matomas interjeras) gali sustiprinti verbaliai perteikiamą žinią. Reikšmingas jau pats neošamano vaizdas: paprastai įrašuose pamatysime paprastus vakarietiškus, ne „šamaniškus“ drabužius vilkinčius, išskirtinių „šamaniškų“ priemonių (pvz., būgnų ar kitų egzotiškų atributų) nenaudojančius, civilizuotoje aplinkoje esančius, savimi pasitikinčius, laimingus žmones – neošamanizmas nėra „žaidimas indėnais“, tai šiuolaikiniam žmogui, kritikuojančiam, bet neatsiribojančiam nuo vakarietiškos gyvensenos, skirtos praktikos, užtikrinančios gerą savijautą ir kokybišką gyvenimą. O kokį įspūdį gali padaryti vien jau M. Harnerio kalbų įrašai – pvz., kai formalioje (net nesvarbu, kokio pobūdžio) konferencijoje vedėjas pristato vieną iškiliausių šamanizmo tyrėjų ir gaivintojų M. Harnerį, nuvilnija aplodismentai ir t. t.

Pastebėtina, kad tokiuose pokalbiuose akivaizdus plačiojoje visuomenėje pripažintų autoritetų akcentavimas – beveik pabrėžtinai minimi kalbančiųjų akademiniai kredencialai, filmuojama atitinkamoje aplinkoje ir pan. Šiuo atveju pretenduojama į mokslinį autoritetą ar juo naudojamas. Toks mokslo autoriteto naudojimas religinei praktikai šiuolaikinėje mokslu tikinčioje visuomenėje įteisinti pastebimas daugelyje naujųjų religinių judėjimų ir jau sulaukė nemažai mokslininkų dėmesio (plg. šio aspekto tyrimų apžvalgą Zeller 2011). Kita vertus, galima klausti: kodėl taip žavimasi akademiškumu? Ar todėl, kad akademinės bendruomenės pateikiami ir / ar pripažįstami duomenys yra reikšmingiausi šaltiniai patiems neošamanams, ar kad su akademiniais kredencialais

pateikiama romantizuota šamanizmo versija padidina jos patrauklumą plačiau visuomenei? (Panašius klausimus apie mokslo svarbą Indijos Naujojo amžiaus judėjime kelia Kathinka Frøystad 2011.) B. E. Zelleris pastebėjo, kad vieno religinio judėjimo nariams mokslas gali reikšti skirtingus dalykus (Zeller 2011, 8), ir akivaizdu, kad atskirų neošamanizmo grupių tyrimai atskleistų skirtingas mokslo kaip įteisinančio autoriteto naudojimo strategijas.

Pusėje nagrinėtų vaizdo įrašų pristatančių svetainių galima rasti užfiksuotų neošamaniškų praktikų, nors ir gana nedaug. Po vieną kitą šių praktikų įrašų pristato ir tarptautinės įvairių pakraipų neošamanus vienijančios, ir vienos pakraipos neošamanizmui skirtos svetainės. Filmukai apie dabar vykstančius ritualus – įrašai, kuriuose neošamanai daugiausia mėgėjiškai fiksuoja bet kokius jiems svarbius dalykus: savo pačių Vakaruose atliekamus ritualus, kai kuriuos elementus (pvz., būgno mušimą, reikšmingas savo pačių ir bendraminčių atliekamas dainas ir pan.), savo bendruomenių renginius, akimirkas iš kelionių po šamanišką tradiciją išsaugojusias vietas (daugiausia Pietų Amerikoje). Tarkime, svetainėje www.shamanportal.org pristatomame reportaže matomos ištraukos iš ritualų, įvairių šalių neošamanų atliktų 2007 m. susibūrimo Tikal Guadalupe, skirtame majų kalendoriaus laiko pabaigai skaičiuoti. Dauguma šių įrašų skelbiama siekiant populiarinti šamanizmą arba asmeninės ar organizacijos reklamos tikslais. Pavyzdžiui, svetainėje www.lightsong.net pristatomi du „įvadiniai“ vaizdo įrašai, kuriuose „LightSong“ centro vadovė dėsto savo idėjas, pasisako keli bendruomenės nariai ir rodomos akimirkos iš bendruomenės užsiėmimų (užsiėmimų centro patalpose, apeigos per bendruomenės susibūrimus gamtoje ir pan.), vainikuojamos kvietimo prisidėti ir tuos, kurie nori „atsiverti džiaugsmui“.

Lyginant su įrašų, kuriuose fiksuojami pokalbiai, skaičiumi, praktikų įrašai iš tiesų yra negausūs (nors, pvz., svetainėje www.youtube.com jų galima rasti apščiai). Be to, akivaizdi tam tikra cenzūra, kokius praktikų elementus galima ar reikia fiksuoti ir rodyti. Vaizdo įrašų komentarų stoka neleidžia ko nors pagrįstai tvirtinti, bet galima manyti, kad arba tam tikri ritualų elementai laikomi pernelyg intymiais fiksuoti ir viešai rodyti, arba su praktikomis dažniausiai susipažįstama tiesiogiai, ir kaip tik toks susipažinimo būdas yra įprastas ir / ar labiausiai vertinamas.

Galiausiai neretai (3 iš nagrinėtų vaizdo įrašų pristatančių svetainių) pateikiami ir kitoms religinėms ar dvasingumo tradicijoms skirti vaizdo įrašai. Vieni jų skirti gan aiškiai apibrėžiamoms ir identifikuojamoms tradicijoms (pvz., budizmui apskritai, Dalai Lamai ir pan.), kiti pasakoja apie sunkiau vienai tradicijai priskirtinas praktikas. Tarkime, svetainėje www.shamanswell.org rasime įvairioms budizmo rūšims, Dalai Lamai, Deepakui Choprai ir pan., Ošo judėjimui ir šiuolaikiniams druidams skirtų filmukų. Tokios tematikos vaizdo įrašų rekomendavimas patvirtintų mokslininkų teiginius apie daugelio neošamanizmo pakraipų sinkretiškumą (pvz., Wallis 2003 ir kt.). Kita vertus, negalima vienareikšmiškai teigti, kad visus neošamaniškos motyvacijos

žiūrovus žavi budistiniai elementai. Galbūt svarbesnė šiuose filmuose perteikiama daugeliui naujųjų religinių judėjimų aktuali priešprieša racionalistiniams Vakarų pasauliui ir įvairios šiems judėjimams bendros vertybės? Norint atsakyti į šiuos klausimus, būtini nuodugnesni aptariamų vaizdo įrašų vartojimo praktikų ir vertinimo įvairiose neošamanizmo pakraipose tyrimai.

Nagrinėjamos svetainės rasime ir neošamanams artimos problematikos filmų. Pirmiausia išsiskiria ekologinės tematikos filmai. Svetainėje www.shamanswell.org keli įrašai pasakoja apie ekologines problemas: pvz., „Sacred Land“ projekto „Melting Away in the Andes“ (2009, rež. Q. Costello) pristato klimato kaitos įtaką Andų kalnuose gyvenantiems indėnams; filmuke galima pamatyti tradicinius drabužius vilkinčius, žemės ūkio darbus dirbančius ir šventes švenčiančius indėnus, klimato atšilimo žalą komentuojančius specialistus ir pačių indėnų atstovus, kalbančius apie gyvenimą darnoje su gamta ir kalnais. Tokia tematika neošamanams skirtose svetainėse tikrai nestebina – neošamanizmas neabejotinai priskirtinas tiems naujesiems religiniams judėjimams ar dvasingumo grupėms, kurioms aplinkosauginiai rūpesčiai yra labai svarbūs.

Kaip galima tikėtis, remiantis pastebėjimais apie meninius filmus kaip religinius šaltinius, savo praktikos ir pasaulėžiūros kontekste bent jau kai kurie neošamanai vertina ir šį žanrą. Iš tiesų svetainėje, pretenduojančioje aprėpti „visus šamaniškus dalykus“ – www.shamanswell.org, rekomenduojami, anotuojami ir net nuodugniau analizuojami meniniai filmai. Be nuorodų į vaizdo įrašus, atskirame skyrelyje publikuojamos daugiausia svetainės administratoriaus Billo parašytos įvairių filmų apžvalgos ir meninių filmų interpretacijos (pvz., „Haris Poteris: šamanas herojaus kelionėje?“), nuorodos į kitose svetainėse esančius straipsnius, kuriuose autoriai meniniuose filmuose ieško šamanizmo ženklų (pvz., Sasha Idakaar „Betmenas: šamanizmo kaukės“) arba nagrinėja kitas bendruomenei aktualias temas (pvz., psichologijos daktaro Stepheno Diamondo straipsnis „Šėtonas manyje“: psichoterapija, egzorcizmas ir velnio apsėdimas“ ar Leno Kruzo „Juos ves moteris: moteriškumas „Pavojingame metode“).

Ne viename iš aptariamų filmų toli gražu ne visada pasigirsta žodis „šamanas“. Šamanišką aktualumą sukuria nuodugnesnė vaizdinių, siužeto analizė ir interpretacija. Tad priešingai nei galima būtų tikėtis, bent jau vertinant šioje svetainėje pateiktų filmų pagrindus, neošamanams šamaniškumą geriausiai perteikia ne tie meniniai filmai, kurių siužetuose matomi aiškiai identifikuojami šamanai ir šamaniškos kultūros (pvz., indėniškos tematikos filmai), o tokie, kuriuose įvairias šamaniškas sampratas galima išvelgti nuodugnesnėje siužeto analizėje. Šis pastebėjimas leidžia svarstyti, kad bent daliai neošamanų šamanizmas yra praktika, nesusieta su konkrečių kultūrų išraiškomis, ir toks požiūris iš tiesų leidžia šamaniškumą aptikti savoje Vakarų kultūroje ir patirtyje.

Internetinėse neošamanų bendruomenių svetainėse pateiktų nuorodų į įvairius filmus ir vaizdo įrašus apžvalga rodo, kad svetainių turinio administratoriai įvairaus pobūdžio filmus pripažįsta vertu dėmesio šaltiniu, ir šį teiginį dar labiau sustiprina tai, kad nemažai filmų kūrėjų yra patys neošamanai.

Apžvelgrose svetainėse galima rasti įvairaus pobūdžio filmų ir vaizdo įrašų. Taip pat galima pastebėti, kad kai kurie jų dažniausiai aptinkami vienoje ar kitoje išskirtoje svetainių grupėje, ir tai suprantama, atsižvelgiant į skirtingus svetainių tikslus. Vis dėlto norint pagrįstai spręsti apie neošamanų teikiamą prioritetą vienokiems ar kitokiems vaizdo įrašams, reikėtų tolesnių tyrimų.

Neošamanizmo religinių praktikų sąveika su vizualine etnografija

Kodėl visi šie filmai ir vaizdo įrašai svarbūs neošamanizmui? Jie suteikia įvaizdžių, elementų, t. y. medžiagos, kurią galima naudoti savo praktikose. Šiuo atveju bene svarbiausi yra įrašai, fiksuojantys tiek šamaniškas, tiek neošamaniškas praktikas. Jie ypač naudingi neošamanams, kurių praktikos yra itin sinkretiškos, nesusietos su konkrečia tradicija ir laisvai derinančios visus patrauklius elementus. Be to, filmai patvirtina, įtvirtina vertybines nuostatas ir požiūrį į pasaulį. Tokią funkciją turbūt geriausiai atlieka meniniai filmai, populiarioji dokumentika ir pačių neošamanų vaizdo įrašai, kuriuose daugiau dėmesio skiriama ne „neapdorotiems“ kitų kultūrų reiškiniams, o vakariečių romantiškai motyvuotiems komentarams. Savo praktikų nufilmavimas ir publikavimas šalia „autentiškųjų“ padeda neošamanizmą įteisinti daugelio žiūrovų akyse.

Tiksliau vertinant įvairių filmų ir vaizdo įrašų poveikį neošamanizmui, pirmiausia derėtų prisiminti, kad šį judėjimą sudaro daug grupių: pvz., *ayas-huascos* vartojimu grindžiamas (ir su kitomis narkotinėmis medžiagomis siejamas) šamanizmas, „esminis šamanizmas“, bandantis iš įvairių konkrečių tradicijų išgauti šamanizmo esmę, neopagoniškos praktikos, šamaniškų elementų ieškančios keltų, skandinavų ir panašiose tradicijose, vietos šamanizmo tradicijų gaivintojai ir žmonės, sekantys viena konkrečia šamanizmo tradicija, Naujajam amžiui priskirtinos grupės, gerokai laisviau žaidžiančios šamaniškais simboliais ir idėjomis (plg. šių grupių apžvalgą, pvz., Wallis 2003). Visoms šioms grupėms svarbūs skirtingi šaltiniai.

Be to, filmų, vaizdo įrašų žiūrėjimas tikrai nereiškia, kad žiūrovas besąlygiškai priima visus juose esančius vaizdinius ir idėjas. Viena vertus, jie gali būti priimami nesąmoningai, kiti – reflektuojami ir interpretuojami savaip ar selektyviai pasirenkami vieni ir atmetami kiti. Ne vienas žiūrovų santykio su žiūriniu turiniu tyrimas parodė daugybę galimų elgsenų ir drauge turinio poveikių (Martinez 1997); plg. M. A. Davidseno išskirtas skirtingas meninių filmų kaip religinių šaltinių naudojimo pakopas (Davidsen 2013, 384). Todėl būtų labai vertinga tirti konkrečių neošamanizmo grupių elgseną, atsižvelgiant į įvairius jų narių sociokultūrinius bruožus – tokie tyrimai turbūt pakoreguotų ir esamas gana gausias studijas, skirtas kino industrijoje puoselėjamų indėnų įvaizdžiams ir jų poveikiui visuomenėje vyraujantiems stereotipams.

Pastebėtina, kad aptarti svetainėse pristatomi filmai ir vaizdo įrašai neleidžia spręsti apie XX a. antros pusės masinės žiniasklaidos ir populiariosios kultūros įtaką. Šiose svetainėse galima rasti tik pačios XX a. pabaigos–XXI a. pradžios filmų ir vaizdo įrašų. Galbūt ankstesni neskelbiami dėl techninių priežasčių, o gal nelaikomi svarbiais. Todėl čia negalima nei patvirtinti, nei paneigti pradžioje minėtų A. Bernstein ir A. Znamenskio pastebėjimų.

Išvados

Šiuolaikiniai įvairioms neošamanizmo grupėms atstovaujantys neošamanai iš tiesų žiūri, rekomenduoja žiūrėti kitiems ir patys kuria įvairaus pobūdžio filmus ir vaizdo įrašus apie šamanizmą, jį puoselėjančius žmones ir praktikas. Kai kada vaizdo įrašai naudojami kaip alternatyva rašytiniams šaltiniams. Šių vaizdo šaltinių ignoravimas ir knyginių šaltinių akcentavimas neošamanizmo tyrimuose liudija ne tikrai neošamanų naudojamus šaltinius, o jų tyrėjų nuostatas.

Neošamanų žiūrimi filmai ir vaizdo įrašai yra įvairūs: meniniai, populiarioji dokumentika ir mėgėjiški vaizdo įrašai. Juose atspindėtos daugelio regionų šamaniškos tradicijos, pateikiamos visuotinės daugiakultūrės istorijos interpretacijos, pristatomos kitos religinės tradicijos ir kitos aktualios temos.

Neošamanų žiūrimi ir kuriami filmai bei vaizdo įrašai atskleidžia daug šių religinių ideologijų ir praktikų aspektų: neošamanai domisi iki šiol gyvuojančiomis šamaniškomis kultūromis, sąveikauja su jomis, mano galį jas pažinti geriausiai, bet drauge dažnai siekia ne išorinės imitacijos ir šamanizmą atpažįsta savos Vakarų kultūros apraiškose. Nuodugnesniam filmų ir vaizdo įrašų naudojimo ir vertinimo neošamaniškose praktikose supratimui būtini tolesni tyrimai, sutelkti į konkrečias neošamanizmo grupes.

Literatūra

- Bernstein, A. 2005. *Performing Shamanism: From Wild Men to Businessmen*. Prieiga per internetą: http://hemi.nyu.edu/archive/studentwork/indigeneity/anya/final_paper-web.html.
- Blain, J. 2002. *Nine Worlds of Seid-Magic: Ecstasy and Neo-Shamanism in North European Paganism*. London and New York: Routledge.
- Caplan, P. 2005. "In search of the exotic. A discussion of the BBC2 series *Tribe*." *Anthropology Today* 21 (2): 3–7.
- Clark, T. R. 2012. "Saved by satire? Learning to value popular culture's critique of sacred traditions." In *Understanding Religion and Popular Culture*, ed. T. R. Clark, D. W. Clanton, Jr., 13–27. London ir New York: Routledge.
- Clifton, C. 1989. "Armchair Shamanism." In *The Fringes of Reason: A Whole Earth Catalog*, ed. Ted Schultz. New York: Harmony Books.

- Cowan, D. E. 2012. "Religion in science fiction film and television." In *Understanding Religion and Popular Culture*, ed. T. R. Clark, D. W. Clanton, Jr., 41–55. London ir New York: Routledge.
- Cowan, D. E. 2012. "Religion and cinema horror." In *Understanding Religion and Popular Culture*, ed. T. R. Clark, D. W. Clanton, Jr., 56–71. London ir New York: Routledge.
- Davidsen, M. A. 2013. "Fiction-based religion: Conceptualising a new category against history based religion and fandom." *Culture and Religion* 14 (4): 378–395.
- Eindhoven, M. et al. 2007. "Intruders in sacred territory. How Dutch anthropologists deal with popular mediation of their science." *Culture and Religion* 14 (4): 378–395.
- Duncan, D. 2006. "Film." In *Encyclopedia of Religion, Communication, and Media*, ed. Daniel A. Stout. New York ir London: Routledge.
- Fox, R. 2009. "Religion, Media, and Cultural Studies." In *Theory/Religion/Critique: Classic and Contemporary Approaches*, ed. R. King. Columbia University Press.
- Frøystad, K. 2011. "Roping outsiders in: invoking science in contemporary spiritual movements in India." *Nova Religio* 14 (4): 77–98.
- Garlinski, M. 2003. "Video-Ethnography and Shamanic Rituals." In *Rediscovery of Shamanic heritage. Bibliotheca Shamanistica* 11, M. Hoppál, Gábor Kósa, 267–277. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Green, R. 1988. "The Tribe Called Wannabee: Playing Indian in America and Europe." In *Folklore* 99 (1): 30–55.
- Gulanowski, J. 2011. "Qualitative content analysis. Analysis of web-portals exemplified by the analysis of Polish conservative web-portals." In *Methods and Techniques of Cyberspace Research: Theory and Practice*. ed. L. Jakubowska, 41–59. Legnica: Witelon University of Applied Science in Legnica.
- Hine, P. 1986. *Walking Between the Worlds: Techniques of Modern Shamanism*. London: Pagan News Publications.
- Hoover, S. M. 2008. *Media and Religion. A White Paper from The Center for Media, Religion, and Culture*. Boulder: University of Colorado.
- Hoppál, M. 2003. "Ethnographic films on shamanism." In *Shamanism: a Reader*. Ed. G. Harvey, 203–220. London, New York: Routledge.
- Jozajtis, K. 2001. *Religion and Film in American Culture: The Birth of a Nation*. Doctoral Dissertation. University of Stirling. Stirling.
- Lintrop, A. 2009. "Shamanism and the Internet." In *Media & Folklore. Contemporary Folklore IV*. Ed. Mare Kõiva, 121–142. Tartu. ELM Scholarly Press.
- McDowell, J. C. 2012. "Unlearn what you have learned" (yoda): the critical study of the myth of *Star Wars*." In *Understanding Religion and Popular Culture*, ed. T. R. Clark, D. W. Clanton, Jr., 104–117. London ir New York: Routledge.
- Melnikova, I. 2013. "Images of the Native Peoples of Siberia and the Far East in Russian film." In *Orient on Orient: Images of Asia in Eurasian Countries*, ed. T. Mochizuki, G. Koshino. Sapporo: Slavic Research Center.
- Newell, Z. M. 2011. *Picturing the Goddess: Bazaar Images and the Imagination of Modern Hindu Identity*. Doctoral Dissertation. Nashville: Vanderbilt University.

- Possamai, A. 2005. *Religion and Popular Culture: A Hyper-Real Testament*. Brussels: Peter Lang.
- Soukup, P. A. 2002. "Media and Religion." *Communication Research Trends* 21 (2): 1–43.
- Stolow, J. 2005. "Religion and/as Media." *Theory, Culture & Society* 22(4):
- Wallis, R. J. 2003. *Shamans / Neo-Shamans: Ecstasy, alternative archeologies and contemporary Pagans*. London and New York: Routledge.
- Willet, R. 2009. "In the Frame: Mapping Camcorder Cultures." In *Video Cultures: Media Technology and Everyday Creativity*, ed. D. Buckingham, R. Willet. London and New York: Palgrave Macmillan.
- Zeller, B. E. 2011. "New Religious Movements and Science." *Nova Religio* 14 (4): 4–10.
- Znamenski, A. A. 2007. *The Beauty of the Primitive: Shamanism and the Western Imagination*. New York: Oxford University Press.

Filmografija

- Ayahwasca Diary*. 2009. Rež. Christian Moran. CM Films. 105 min.
- Amazonia: Healing With Sacred Plants*. 2011. Rež. Miguel Heded Abraham. True Mind. 70 min.
- Drums of the Ancestors: Manchu and Mongol Shamanism*. 1995. Rež. Susan Grimaldi. Foundation for Shamanic Studies. 55 min.
- Fate of the Lhapa*. 2007. Rež. Sarah C. Siffers. Indigenous Lenses. 63 min.
- In Pursuit of the Siberian Shaman*. 2006. Rež. Anya Berstein. Documentary Educational Resources. 72 min.
- Listen With Your Heart: Sandra Ingerman on Shamanism, Healing & Nature*. 2008. Rež. Victor Demko. The Center for Healing Arts. 150 min.
- Melting Away in the Andes*. 2009. Rež. Quinn Costello. Sacred Land Film Project. 4 min.
- Shaman, Healer, Sage*. 2012. Rež. Alberto Viloldo. True Mind. 64 min.
- Shamans of Siberia*. 2011. RTD Production. 26 min.
- The Way of The Dreamer*. 2004. Psyche Productions.
- Tuwa: Shamans and Spirits*. 1996. Rež. Thomas R. Anderson. TRA Films. 55 min.
- Vine of the Soul: Encounters with Ayahuasca*. 2010. Rež. Richard Meech. MMIX 2187999 ONTARIO INC. 52 min.
- Wisdomkeepers, Paqo Andino*. 2014. Rež. Jeffrey Wium. Wiumworks Media / OEAO, Beyond Boundaries Institute, Ayllyn K'anchaq Qollyur. 108 min.
- Woman Shaman: the Ancients*. 2013. Rež. Max Dashú. Suppressed Histories Archives. 180 min.

Films and Video Recordings as Sources of Construction of a Religious Practice: the Case of Neoshamanism

Summary

This article aims at determining whether and how films and video recordings of a various nature are used in neoshamanism. Empirical research data prompts the conclusion that contemporary neoshamans watch, recommend to others and themselves produce various films and video recordings about shamanism, about the people who foster it and their practices. In some cases, video recordings are used as an alternative to written sources. The disregard of these video sources and an emphasis on literary sources in studies on neoshamanism does not represent the sources used by neoshamans, but rather reveals the attitudes of their researchers.

Empirical research data revealed that the films and video recordings watched by neoshamans are different in nature: they included fictional movies, popular documentaries and homemade video recordings. They present shamanic traditions of many regions, interpretations of global multicultural history, other religious traditions and other relevant topics. The films and video recordings watched and created by neoshamans reveal many aspects of neoshamanic ideologies and practices: neoshamans are interested in shamanic cultures that are still alive, interact with them, and consider themselves as having the best possibility to get to know these cultures; but at the same time filmmakers who have a positive inclination to neoshamanism usually avoid superficial imitations, and identify shamanic elements in manifestations of their own Western culture.